

ЛАЛМИКОР МАЙДОНЛАРДА НЎХАТНИНГ ЭРТАПИШАР ВА ҲОСИЛДОР НАМУНАЛАРИ СЕЛЕКЦИЯСИ

Аннотация. В данной статье описывается отбор испытываемого 61 сорта и образца гороха по скороспелости в условиях богары, а так же приведены рекомендации прошедших отбор образцов для использования в последующих селекционных работах при создании новых сортов гороха.

Ключевые слова: нут, сорт, образец, боб, селекция, урожайность, качество, осадки.

Annotation. This article describes the selection of 61 varieties and lines of peas from the test maturity under conditions of rainfed conditions, as well as the recommendations of those who have passed the selection of samples for use in subsequent breeding work when creating new varieties of peas.

Keywords: chickpea, variety, line, legumes, breeding, yielding, quality, precipitation.

Мамлакатимизда қатор йиллардан буён асосий майдонларга экилиб келинаётган нўхатнинг Ўзбекистон Ўсимликшунослик ИТИ селекциясига мансуб навлари ирсий хоссаларига кўра кучли ва қимматбаҳо навлар таркибига киритилган. Бу навлар юқори агрофонда мўл ҳосил берсада, иссиқ ва қурғоқчил шароитда ушбу хоссаларини тўлиқ намоён қила олмайди. Шунинг учун юқори дон сифатига эга бўлган нўхат навларига бўлган эҳтиёж кун сайин ортиб бормоқда.

П.П.Вавиловнинг маълумотларига кўра, нўхат қимматбаҳо озик-овқат, ем-ҳашак, бошқа экинлар учун яхши йўлдош экин бўлиши билан бирга қурғоқчиликка чидамли ҳисобланади. Шу сабабли ҳам нўхат лалмикор майдонларда яхши ўсиб, юқори ҳосил беради. Нўхат уруғи биологик хусусиятига кўра, ўртача ҳаво ҳарорат +3+4°C бўлганда униб чиқади. Майсалари -6-8 °C, қишнинг совуқли кунларига чидайди [1].

Г.С.Посипанов ва бошқаларнинг таъкидлашларича, Россиянинг қора тупроқлари шароитида олиб борган тадқиқотларида нўхат биологик хусусиятларига кўра совуққа ўта бардошли бўлганлиги сабабли қор тагида -25°C совуққа, ёш майсаларини Россия шароитида -8 °C совуқларга ҳам бардош бера олишини ўрганишган. Нўхатнинг ушбу хусусияти унинг шимолий минтақаларга кенг тарқалишини таъминлади [2].

Хориж олимларидан К.К.Paliwal, S.R.Ramgiri, M.S.Lal ларнинг нўхат экини бўйича ўтказган тадқиқотларида нўхатдаги дуккаклар ва дон сони кўп бўлса ҳосил юқори бўлишини, 1000 дон дон вази ҳам ҳосилдорликка ижобий таъсир этишини исботлаган. Суғориладиган майдонларда етиштирилган нўхат донининг 1000 дон дон вази лалмикор майдонлардаги нўхат экини ҳосилидан олинган дон вази нисбатан таққосланганда 11-20 граммгача юқори бўлганлигини аниқлашган [3].

2019 йилда Дон ва дуккак экинлар илмий тадқиқот институти Қашқадарё филиалининг Қамаш агроучастка лалми кўчатзорида Халқаро ИКАРДА ташкилотидан келтирилган турли тупроқ-иқлим шароитларига мос, ҳосилдорлиги ва сифат кўрсаткичлари юқори, иссиқлик, қурғоқчилик чидамли бўлган нўхатнинг 61 та нав ва намуналари 3,6 м² майдонда, 3 қайтариқда экиб, тадқиқотлар олиб борилди.

Лалмикор ерларда нўхат экинини етиштиришда ҳаво ҳароратидан ташқари ёгин миқдори ҳам ўта муҳим ҳисобланади. Тадқиқот ўтказилган йилларда Қамаш ту-

мани лалмикор майдонларида кузатилган йиллик ўртача ёгингарчилик миқдори таҳлил қилинди.

2019 йил ўтган йилларга нисбатан таққосланганда март ойида 32,3 мм, май ойида 38,2 мм, январь ойида 45,9 ммга кам миқдорда ёгингарчилик кузатилганлиги маълум бўлди.

Лалмикор майдонларда серёгин бўлган ойлар таҳлил қилинганда, февралда 77,6 мм, апрел ойида 87,0 мм ёгин миқдорини ташкил этганлиги кузатилди. Мавсум давомида жами йиллик ёгин миқдори эса ўртача 375,2 ммни ташкил этиб лалмикор майдонлар учун нўхат ўсимлигининг яхши ўсиб ривожланишига етарлича намлик бўлганлиги аниқланди.

Кўчатзорида ўрганилган 61 та нўхат ва намуналарини ўсув даври, бир туп ўсимликдаги дуккаклар сони, бир туп ўсимликдаги донлар сони, 1000 дон дон вази ва ҳосилдорли кўрсаткичлари бўйича танлаш ишлари олиб борилди.

Тадқиқотда андоза "Обод" нўхат намунасида 1 донли дуккаклар сони 106 тани, бир туп ўсимликдаги донлар сони эса 106 тани ташкил этди. Ушбу кўрсаткичларга нисбатан X05TH108/FLIP01-16XFLIP00-14 намунада дуккаклар сони 117 дон бўлганлиги кузатилди. Бир туп ўсимликдаги донлар сони ҳам 117 та, X05TH68/X04TH-206XFLIP02-35C намунасида дуккаклар сони 116 дон, 2 донли дуккак 1 тани, бир туп ўсимликдаги донлар сони эса 117 тани ташкил этганлиги маълум бўлди.

Нўхатнинг X05TH25/X04TH-144XFLIP00-69 намунасида дуккаклар сони 110 дон, 2 донли ва 3 донли дуккаклар сони 1 тани ташкил этиб, умумий дуккаклар сони 112 та ташкил қилди. Бир туп ўсимликдаги донлар сони 115 тани, X05TH66/X04TH-204XFLIP00-06 намунасида 113 дуккаклар бўлса, бир туп ўсимликдаги донлар сони 113 та бўлганлиги маълум бўлди (1-жадвал).

Коллекциядаги X05TH36/X04TH-156XFLIP00-72 намунасида дуккак 109 донани, 2-3 донлиларда дуккаклар сони 1 тадан, жами дуккаклар сони 111 тани, бир туп ўсимликдаги донлар сони 114 тани ташкил қилди. Ўрганилган X05TH162/FLIP00-14XICCV-92337 намунасида дуккаклар сони 116 дон, бир туп ўсимликдаги донлар сони ҳисобланганда 116 тани, X07TH74/FLIP03-64CXILC2956 дуккаклар сони 108 дон, 2-3 донли дуккак 1 тадан, жами дуккаклар ҳисобланганда сони 110 тани, бир туп ўсимликдаги донлар сони 113 тани ташкил этди.

Тадқиқотларда ўрганилаётган X05TH188/

Коллекция кўчатзоридан танлаб олинган нўхат нав ва намуналарининг кўрсаткичлари (ДДЭТИ Қашқадарё филиали Қамаш лалмикор тажриба участкаси, 2019 й).

1-жадвал.

га тенг бўлганлиги маълум бўлди.

X05TH36/X04TH-156XFLIP00-72 намунасида 14,6ц/га, X05TH162/FLIP00-14XICCV-92337 намунада 14,7ц/га, X07 TH 74/FLIP 03-64CXILC2956 намунасида 15,8ц/га, X05TH188/ICCV96323XFLIP91-186 намунасида 13,7ц/га, X05TH29/X04TH-149XFLIP02-36C намунасида 14,6ц/га, X05TH68/X04TH-206XFLIP02-35C намунасида 14,9ц/га, X05TH99/FLIP02-41CXFLIP97-85 намунасида 15,3ц/га ни ташкил қилгани аниқланди.

Тадқиқотларда ўрганилган нўхатнинг 1 туп ўсимликдаги дон ва ҳосилдорлик ўртасида ижобий коррелятив боғлиқлик $r=0,60$ бор эканлиги аниқланди. Шунингдек 1000 дон дон вазни ва ҳосилдорлик кўрсаткичлари ўртасида ҳам ижобий коррелятив боғлиқлик $r=0,27$ эканлиги маълум бўлди (2-жадвал).

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, лалмикор майдонда ўтказилган тадқиқот давомида ўрганилган 61 та нав ва намуналардан 11 та нўхат нав ва намуналари дуккаклар ва донлар сони, 1000 дон дон вазни юқорилиги, ҳосилдорлиги ва дон сифат кўрсаткичлари бўйича танлаб олинди. Танланган нўхат нав ва намуналар ҳосилдор ва 1000 дон дон вазни юқори янги навларини яратиш учун селекция жараёнларига тавсия этилди.

2-жадвал.

Нав ва намуналарнинг қимматли хўжалик белгиларининг коррелятив боғлиқлиги.

	Ўсув даври	Бир туп ўсимликдаги донлар сони	1000 дон дон вазни, гр
Бир туп ўсимликдаги донлар сони	0,0		
1000 дон дон вазни, гр	0,4	0,71	
Ҳосилдорлик ц/га	0,0	0,60	0,27

Аманов Ойбек Анварович, қ.х.ф.д.,

Амиркулов Отабек Сайдуллаевич, қ.х.ф.ф.д.,

тадқиқотчилар: Зиядов Элмирза Олтибоевич,

Мусурмонов Шохжохон Тўрақул ўғли,

ДДЭТИ Қашқадарё филиали.

АДАБИЁТЛАР:

1. Вавилов П.П. и другие. Растениеводство. М.; Колос, 1979. 12-13 с.
2. Посыпанов Г.С. Растениеводство. М.; Колос. 1997. 146.
3. Paliwal K. K., Ramgiri S. R., Lal M. S. (e.a.) Correlation and path coefficient analysis in chickpea Cicerarietinum. Legume Rer. 1987. 10.1; 47-48.